

İNSAN HAKLARI KONULARINDA AİHM'DE GÖRÜLMÜŞ OLAN KIBRIS BAŞVURULARI AÇISINDAN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Zaim M. Necatigil
Emekli Başsavcı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

1949 yılında Avrupa'nın bazı ilkeler çerçevesinde bütünleşmesi yolundaki düşünceler üzerine bir araya gelen devletler, daha yakın birliğe kavuşacak bir örgüt kurma amacıyla Avrupa Konseyi (AK) Statüsü'nü imzalamışlardır. Statü'nün kabulüyle kurumlaşan AK, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi ilkelerini esas almaktadır. Aynı yıl içinde insan haklarına ilişkin sözleşme hazırlanması kararlaştırılmış ve bu çalışmaların sonucunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da, Türkiye dâhil, AK'ne üye on iki devlet tarafından imzalanmıştır.

Sözleşen devletler yasama meclislerinden geçirmiş oldukları yasalarla Sözleşmeye onay vermiş ve iç hukuklarına dâhil etmiş bulunmaktadır. Konseyin Kurucu Üyeleri arasında bulunan Türkiye, AİHS'ni 1954 yılında onaylamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti de 39/1962 sayılı yasa ile Sözleşmeyi onaylayıp iç hukukuna dâhil etmiştir. Söz konusu onay yasası Aralık 1963 olaylarından önce Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ortak parlamentosu olan, Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin katıldığı Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş olması nedeniyle Sözleşme'nin insan hak ve özgürlüklerine ilişkin kuralları, Güney Kıbrıs'ta olduğu gibi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) de iç hukukunun bir parçasıdır. Ancak, KKTC bağımsız bir devlet olarak tanınmadığı için AK'ne üye olamadığı gibi, AİHS'ne de ayrı bir ülke olarak taraf değildir. AK organları Konsey'e üye ve Sözleşmeye taraf olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) tanımaktadırlar. Bu nedenle, Kıbrıslı Rumlar, KKTC'de meydana gelen şikâyet konusu eylem veya ihmallerden dolayı başvurularını Türkiye aleyhine dosyalayabilmektedirler. Aynı şekilde KKTC'de yaşamakta olan Kıbrıslı Türkler Sözleşme'nin bu bölgede ihlalinden dolayı yapabilecekleri başvuruları, iç hukuku tükettikten sonra, şikâyet konularına ve muhatabına göre, husumeti yönlendirebilecekleri Türkiye veya GKRY aleyhine dosyalayabilmektedirler.

Sözleşmede korunmakta olan haklar arasında;

- Yaşam hakkı (madde 2),
- Özgürlük ve Güvenlik hakkı (madde 5),
- Adil Yargılanma hakkı (madde 6),
- Özel ve Aile Hayatına Saygı hakkı (madde 8),
- Düşünce, Vicdani Kanaat ve Din Özgürlüğü (madde 9),
- İfade Özgürlüğü (madde 10),
- Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğü (madde 11),
- Ulusal Makama Etkili Başvuru Yapabilme hakkı (madde 13),

- Mal ve Mülk Dokunulmazlığına Saygı hakkı (Birinci Protokol, madde 1), yer almaktadır.

Sözleşme ayrıca bazı yasaklar getirmektedir. Bunlar arasında;

- İşkence, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele (madde 3),
- Kölelik ve Zorla Çalıştırma (madde 4),
- Yasaya Dayanmayan Mahkûmiyet veya Ceza Verilemeyeceği kuralı (madde 7) ve
- Ayrımcılığa Karşı Yasaklar (madde 14), vardır.

Yukarıda 2., 3., 4. ve 7. maddelerde korunan haklar veya yasaklar derogasyona tabi değildirler ve olağanüstü hallerde bile askıya alınamazlar.¹

Sözleşme'nin kapsamı AİHM'nin yapmakta olduğu yorumlarla ve yapılan Ek Protokollerle devamlı bir şekilde genişletilmekte veya geliştirilmektedir. Mahkeme bazı kararlarında Sözleşmeyi “*living instrument*” olarak nitelemiş ve yaptığı yorumlarla Sözleşme'nin bazı maddelerinin kapsamını genişleterek güncellemiştir. Örneğin, yaşam hakkı ile kişi güvenliği hakkı esastan ihlal edilebileceği gibi, prosedür boyutu açısından da ihlal edilebilmektedir. Bu bağlamda yargısız infaz veya cezaevi veya tutukevi gibi bir yerde bir kişinin ölü bulunması ve ölüm nedenleri devletin sorumluluğunu dışlayacak bir şekilde belirlenmemesi durumunda ilgili devlete yaşam hakkının esası ile ilgili sorumluluk getirebilmektedir. Ancak, yaşam riski oluşturan ortamlarda kaybolan veya güç kullanılması sonucu öldürülen bir kişi ile ilgili olarak, devlet ajanlarının olayda methaldar olduğu kanıtlanamasa bile, suçlu veya suçluların meydana çıkarılması için devletin resmi otoritelerinin zaman kaybetmeden kapsamlı ve etkili bir soruşturma yürütmemiş olması yaşam hakkının prosedür boyutunun ihlali anlamına gelir. Örnek vermek gerekirse, Kutlu Adalı ailesinin AİHM'ye yapmış olduğu başvuruda polis otoritelerinin maktulün evinde bazı parmak izlerini almamış olması soruşturmanın eksik yapıldığı anlamına gelmiş ve yaşam hakkının prosedür boyutunun Türkiye tarafından ihlal edildiği sonucunu getirmiştir.

Aynı şekilde, özgürlük ve güvenlik hakkı ile ilgili olarak bir suçun soruşturulması amacıyla gözaltına alınan kişinin prosedüre ilişkin olarak bir takım hakları vardır. Örneğin, gözaltındayken darp edildiği şikâyetinde bulunan kişi doktor tarafından muayene edilirken polis yetkililerinin hazır bulunması veya Türkçe bilmeyen yabancı bir zanlının ifadesinin kendi dilinde yazılmayıp, sadece tercüme yapan polis memurunun zanlı adına yazdığı tercüme ifadenin iç hukukta kullanılmış olması, hakkın prosedür boyutunun ihlal edildiği sonucunu doğurabilmektedir.

Sözleşmenin kapsamının güncellenip geliştirilmekte olduğuna dair en belirgin iki ayrı örnek verilebilir. Birincisi, eşcinsel haklarının eşitlik ilkesine bağlı olarak Sözleşme kapsamına alınması, örneğin, önceleri “tabiat kuralların aykırı” görülen bazı cinsel ilişkilerin suç olmaktan çıkarılması;

¹ Madde 15 (2).

ikincisi, önceleri reddetmiş olmasına karşın, zaman içerisinde Mahkeme'nin kararlarının değişerek dini veya başka nedenlerle askeri hizmet ifası ile vicdani ve düşünsel kanaatleri arasında giderilmesi imkânsız, gerçek ve ciddi çelişkiler bulunan, vicdani retçi olarak tanımlanan kişilere askeri hizmet yerine muadil hizmet yapma hakkının getirilmesi.

Mahkeme'nin yorumlarıyla güncelleştirilebildiği gibi, AİHS'nin kapsamı Ek Protokollerle genişletilerek yeni haklara yer verilmiş veya Mahkeme'nin çalışmasıyla ilgili prosedür kuralları da konmuştur. Örneğin, 13. Ek Protokol ile ölüm cezası tüm koşullarda kaldırılmaktadır. Ancak Ek Protokoller Sözleşmeye taraf Devletlerce imza edilmiş olsalar bile ilgili Devletin yasama organında onaylanmadığı takdirde o Devlet açısından yürürlüğe girmemektedir. Bugüne dek 16 Ek protokol kabul edilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)

AİHS altında korunmakta olan hak ve özgürlüklerin uygulanmasını sağlamak amacıyla AK organı olarak Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve AİHM kurulmuştu². 11. Protokol'ün kabulünden önce Mahkeme'ye gidilebilecek durumlar çok sınırlıydı. 11. Protokol'ün kabulüyle 1 Kasım 1998'den itibaren Komisyon kaldırıldı ve Mahkeme'nin yetkileri bir yargı organı olarak genişletildi.

Sözleşme altında AİHM'ye yapılabilecek iki tür başvuru öngörülmektedir. Bunlardan birincisi, Sözleşmeye taraf olan herhangi bir ülkenin Sözleşme'nin ihlal edildiği gerekçesiyle bir diğer taraf ülke aleyhine yapabildiği devlet başvurularıdır. Bunlara devletlerarası başvurular diyebiliriz. İkinci grupta ise kişisel başvurular vardır. Kişisel başvurular başka bir başlık altında daha detaylı olarak incelenecektir.

Devletlerarası başvurular ilgili Devletlerin Sözleşmeyi kabul etmelerinin bir sonucu olarak yapılabilmektedir. Diğer yandan, kişisel başvurular, taraf ülkelerin Sözleşme'nin eski şekliyle 25'inci maddesi altında bu yetkiyi tanımaları ile mümkün olabilirdi. Bu nedenledir ki, Sözleşmeye taraf ülkeler kişisel başvuru hakkını değişik tarihlerde tanımışlardır. Örneğin, AİHK'na kişilerin başvuru yapma hakkını Türkiye 28 Ocak 1987 tarihinden başlayarak tanımıştır. GKRY ise kişisel başvuru hakkını Kıbrıs adına 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren tanımıştır.

AİHS'nin denetim mekanizmasıyla ilgili kuralları değiştirerek yeniden düzenleyen 11'inci Protokol'ün Sözleşmeye taraf tüm devletlerin onayı ile 1 Kasım 1998'de yürürlüğe girmesiyle Sözleşmeye taraf devletler Mahkeme'nin yetkisini kendiliğinden kabul etmiş sayılırlar. Başka bir

² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi diğer uluslararası mahkemelerle karıştırılmamalıdır. Örneğin, Avrupa Birliği Adalet Divanı Luxemburg'dadır ve Avrupa Birliği mevzuatı ve Birliği oluşturan anlaşmaları yorumlar ve uygular; Uluslararası Adalet Divanı Lahey'dedir (The Hague) ve BM'nin yargı organıdır. Ayrıca, Cenevre'de toplanan BM İnsan Hakları Komitesi, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin korumakta olduğu insan hak ve özgürlüklerinin uluslararası düzeyde sağlanmasını amaçlamaktadır.

deyişle, taraf devletlerin ayrı ayrı deklarasyonlarla Mahkeme'nin yargı yetkisini tanımalarına 1998'den itibaren gerek kalmamıştır. Şu anda Sözleşmeye taraf ülke sayısı ise 47'dir. Taraf ülke sayısının bu denli artış göstermesi büyük ölçüde eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın çöküşünden sonra yeni oluşan devletlerin AK'ne üye olmalarından dolayıdır.

Mahkeme'nin oluşumunda Sözleşmeye taraf ülkelerin sayısı kadar yargıç vardır. Bu sayı halen 47'dir. Yargıçlar, her üye devletin önerdiği 3 yargıç adayı arasından AK Parlamenter Meclisi tarafından seçilir ve 9 yıl süreyle görev yapar. Bu süre uzatılamaz. Yargıçlar “teorik” olarak kendi kişisel kapasiteleri statüsünde görev yaparlar. Her ülke yargıçı kendi ülkesi aleyhine getirilen davada Mahkeme'de oturur. Şayet oturmaması için bir neden varsa ilgili ülke onun yerine *ad hoc* yargıç tayin eder.

Mahkeme 4 ayrı formasyon şeklinde görev yapar:

- (1) Tek yargıç ilk bakışta esastan yoksun veya kabul edilemeyecek başvuruları inceler.
- (2) 3 yargıçlı Komite başvuruları kabul edilebilirlik ve esastan inceler. Kararlar oybirliğiyle alınır.
- (3) 7 yargıçlı Daire başvuruları kabul edilebilirlik ve esastan inceler ve kararlarını oyçokluğuyla alır.
- (4) Çok istisnai durumlarda Büyük Daire'ye temyiz yapılabilmektedir.

Mahkeme'ye yılda 50 bine yakın başvuru dosyalanmaktadır. Esastan incelenen başvuruların üç yıllık bir süre içerisinde sonuçlanabildiği örnekler çok azdır. Mahkeme iş yükü altından zor kalkabilmektedir ve esasa ilişkin kararları çok gecikmektedir. Daha önceleri “kabul edilirlilik” ile “esasa ilişkin” konuları Mahkeme ayrı ayrı incelemektedirken, zaman tasarrufu bakımından bu iki aşama birlikte görüşülmekte ve şikâyet konuları karara bağlanmaktadır. Ülke mahkemelerinin kararları geciktiğinde Mahkeme ihlal kararı verebilmektedir. Fakat kendi kararlarının gecikmesinde yapılabilecek bir şey yoktur.³ AİHM kendi kararlarını çabuklaştırmak amacıyla yeni yöntemler geliştirmektedir. Bunların başında “Filtering System” (Süzgeçten Geçirme Sistemi) gelmektedir ki bu yöntemle daha fazla başvurunun üç yargıçlı Komite tarafından incelenerek esastan yoksun görülmesi halinde reddedilmesine olanak sağlanmaktadır. Ayrıca, iç hukuktaki sistemden dolayı geciken yargıyla ilgili bir içtihat yaratılmış ve buna uygun olarak aynı türden başvurular AİHM'nin ilgili Dairesi yerine üçlü bir Komite tarafından seri usulde incelenmekte ve Komite'nin belirlediği tazminat üzerinden taraflara dostane çözüm önerisi yapılabilmektedir.⁴ En son kabul edilen ve 1 yıllık deneme süresiyle uygulanacak prosedüre göre Mahkeme Sekreteryası bir başvuruyu ilgili Devlete tebliğ etmesinin ardından 12 haftalık bir dostane çözüm süresi tanımakta, çözüm sağlanamazsa müteakip 12 hafta içerisinde tarafların

³ Karpaz bölgesinde yaşayan Eleni Foka'nın Ledra Palace geçiş kapısında uğradığı muamele ile ilgili olarak Türkiye aleyhine getirmiş olduğu başvuru 13 yılda karara bağlanmıştır.

⁴ *Daneshpayeh v. Türkiye* (21086/04) içtihadı.

görüşlerini alarak “ihtilafli” süreye geçilmektedir.⁵ Diğer bir uygulamaya göre de başvuruların özet ve kapsamlı şekilde yapılması gerekmekte, bu formata uymayan veya gereksiz argüman içerenlerin bidayetden reddedilmesi sağlanabilmektedir. Bir başka yenilik ise direkt yazışma yerine Devleti ilgilendiren başvuru ve yazışmaların Güvenli Ağ sistemine yüklenmesi ve ilgili Devletin bu şekilde bilgilendirilmesidir.

Devlet Başvuruları

Sözleşmeye taraf Devletler Sözleşme'nin ihlal edildiği gerekçesiyle bir diğer taraf Devlet aleyhine AİHK'na başvurabilmekteydiler. Yukarıda da belirtildiği gibi, 11. Protokol'le Komisyon kaldırılmıştır ve Komisyon'un yetkileri halen Mahkeme'ye intikal etmiştir. Örneğin, şimdiye dek AİHK'na Türkiye aleyhine 10 başvuru dosyalanmıştır. Bu başvuruların bazıları 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrasında İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi ülkeler tarafından dosyalanmışlardı. Bizi daha çok ilgilendiren Devlet başvuruları Kıbrıs (GKRY) tarafından Türkiye aleyhine dosyalanan başvurulardır ve bunların hepsi de 1974 olayları ile ilgili Sözleşme ihlalleri konularında olmuştur. Bu başvuruların üçü Komisyonda sonuçlanmış, dördüncüsü ise Komisyon'da karara bağlandıktan sonra 11. Protokol'e uygun olarak Mahkeme'ye sunulmuş ve orada son karara bağlanmıştır. IV. GKRY başvurusu Komisyon'un gördüğü son başvurudur.⁶

İlk üç başvuruda GKRY'nin statüsü (Kıbrıs Cumhuriyetini temsil edemeyeceği), ayrıca Türkiye'nin yetki alanının (*jurisdiction*) Kıbrıs'ı kapsamadığına dair iddiaları Komisyon reddetmiş ve şikâyetlerin esasını incelemiştir. Esasın incelenmesi ve tanık dinleme prosedürüne Türkiye katılmamıştı. Olguları inceleyen Komisyon Delegeleri incelemelerini Güney Kıbrıs'ta yapmışlardı.

Türkiye o dönemde henüz Mahkeme'nin yetkisini tanımamıştı. Siyasal organ olan Avrupa Komisyonu Bakanlar (Delegeler) Komitesi'nde alınacak kararlar prosedür sonlandırılabilir. Bu nedenle ilgili dönemde Türkiye çok daha rahatlıkla Komisyon prosedürüne katılmayıp siyasal organın karar almasını tercih edebilirdi.

Sonuçta Komisyon, esas itibarıyla, göç ettirilen Rumlar, Kıbrıslı Rum askeri personel ve sivillerin Türkiye'de tutuklu bulunmaları, öldürülen kişiler ve Rumların Kuzey'deki malları ile ilgili ihlal bulgusu yaptı ve bunları hazırladığı raporlara dâhil etti.

O zaman uygulanan prosedüre göre kabul etmiş olduğu raporu Komisyon, AK Bakanlar Komitesi'ne gönderdi. Aynı prosedür gizlilik gerektirmekte idi. Ancak bir şekilde bu gizlilik perdesi delindi ve Komisyon raporundaki ihlal bulguları konusunda haberler yayımlanmaya başlandı.

⁵ ECHR 437 (2018)

⁶ Bu başvurularla ilgili daha detaylı bilgiler için bkz. Zaim M. Necatigil, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve AİHM Kısacasında Türkiye*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2. Bası, 2006; KKTC Işık Kitabevi, Lefkoşa.

AK Bakanlar Komitesi'ne gönderilen rapor üzerine Delegation Komitesi 31 Ağustos 1979 tarihinden itibaren gizliliği kaldırdı. Dosya üzerindeki gizlilik kalktıktan sonra başvuru gündemden düştü. Böylelikle, o zamanki prosedüre göre 1974 ve 1975'te Rum yönetimi tarafından Türkiye aleyhine açılan her iki Devlet başvurusu sonlandırılmış oldu.⁷

GKRY'nin Türkiye aleyhine 1977 yılında getirdiği III. Başvuru da aynı türden şikâyetler içermekteydi. Türkiye'nin yapmış olduğu itirazlara rağmen bu başvuru da esastan incelendi. Diğer Rum başvurularında olduğu gibi bu başvuruda da Türkiye görüşlerini yazılı olarak "memorandum" şeklinde sundu. Komisyon raporunu 1983 yılında tamamladı ve Bakanlar Komitesi'ne sundu. Benzeri bir yöntemle Bakanlar Komitesi rapor üzerindeki gizliliği kaldırdı ve bu şekilde 1992 yılında (raporun sunulmasından 9 yıl sonra) dosya sonuçlanmış oldu.

Bu bağlamda bir hususa daha değinmekte yarar vardır. O da, Bakanlar Komitesi'nin insan hak ve özgürlüklerinin Kıbrıs'ta etkili bir şekilde uygulanabilmesi için barış ve huzurun sağlanmasının gerekliliğine yaptığı vurgu ve bu hususta taraflara yapmış olduğu çağrıydı.

IV. GKRY Başvurusu (*Cyprus v. Turkey*, 25781/94)

Üçüncü Devlet başvurusunun Komisyonunda sonuçlanmasından sonra GKRY, Türkiye aleyhine IV. başvuruyu dosyaladı.

IV. başvurusu ile GKRY, "Türkiye'nin, 20 Temmuz 1974'te istilası sonucu Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarının %40 kadarını işgalinde bulundurmakta olduğunu", III. başvuruda Komisyon'un 4 Ekim 1983 tarihli raporundan sonra da insan hakları ihlallerinin sürmekte olduğunu ileri sürüyordu. Bu başvuru esas itibarıyla, Rum kayıp şahıslar, yer değiştirmiş Rumların konut ve taşınmaz malları, Karpaz bölgesinde mahsur kalmış bulunan Rumların yaşam koşulları, yer değiştirmiş Rumların seçim hakkı ve Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin durumlarını içeren şikâyetler üzerinde odaklanmıştı. Ayrıca, Rum yönetimi, İnsan Hakları Komisyonu'nun 1976 raporunda belirtilmiş olan ihlalleri Türkiye'nin gidermediğini söylüyordu.

Buna karşın Türkiye'nin itirazlarını içeren görüş metni KKTC'de hazırlanarak Strasbourg'a gönderilmek üzere ilgililere iletildi. Yapılan itirazlar özetle aşağıdaki gibiydi:

- Şikâyet konusu olaylar KKTC'de meydana gelmiş olduğuna göre, KKTC olgusu ve dolayısıyla yer bakımından (*ratione loci*) başvuru konusu şikâyetler Türkiye'nin yetki ve sorumluluk kapsamında değildir; ayrıca, Kıbrıs'ın kuzeyi Türkiye'nin yetki alanı ("*jurisdiction*") kapsamında değildir;
- Başvuru esas itibarıyla daha önce GKRY tarafından Türkiye aleyhine getirilen 6780/74, 6950/75 ve 8007/77 sayılı başvuruların aynı olduğu ve Komisyon'un bu başvurularda daha önce yapmış olduğu bulguların AK Bakanlar Komitesi kararlarıyla

⁷ Mahkeme'nin yetkisini Türkiye henüz tanımamıştı.

sonuca bağlandığı dikkate alındığında dördüncü defa aynı konularda başvuru yapılması Sözleşme altındaki prosedürü kötüye kullanma anlamına geldiği nedeniyle başvurunun reddedilmesi gerekir (“*collateral estoppel*”);

- Kıbrıs'ta taraflar arasındaki anlaşmazlıkların Birleşmiş Milletler gözetiminde görüşmeler yoluyla çözümlenmesi; ayrıca kayıp şahıslarla ilgili konuların Kayıp Şahıslar Komitesi prosedürü çerçevesinde ele alınıp karara bağlanması kabul edilmiş olduğundan, Sözleşme'nin 62'nci maddesi altında bu gibi konuların, İnsan Hakları Komisyonu dışında, başka uluslararası prosedüre sunulmuş olduğu nedeniyle aynı konularda Komisyon'un karar alma yetkisi yoktur;
- İç hukuk yolları tüketilmediği ve başvurunun yapılmasında 6 aylık sürenin aşılmış olduğu nedeniyle başvuru zaman aşımına uğramıştır.
- Bu görüş metninin sunuş yazısında Türkiye, GKRY'ni tanımadığı ve bu Yönetimin yasal Kıbrıs Cumhuriyeti'ni temsil edemeyeceği nedeniyle başvuruyu Türkiye aleyhine getiremeyeceği görüşünde ısrarlı olduğunu vurgulamakta idi. Görüş metninin verilmesinin de Türkiye'nin GKRY'ni tanıdığı anlamına gelemeyeceğine dikkat çekiliyordu.

Türkiye bu defa Komisyon huzurunda yapılan duruşmaya katıldı. Geniş kapsamlı duruşma tanık dinlemek amacıyla 1996'da Strazbourg ve Lefkoşa'da Ledra Palace Oteli'nde, 1998'de ise Londra'da yapıldı. IV. Rum başvurusunda KKTC'de yaşamakta olan Kıbrıslı Türklerin de haklarının Türkiye tarafından ihlal edilmekte olduğu iddia edilmekteydi. Bu konularla ilgili olarak KKTC'de iç hukuk yollarının tüketilebileceği, Karpaz bölgesinde yaşayan Rumların da iç hukukta hak arayabilecekleri tarafımızdan vurgulanmaktaydı.⁸

Komisyon'un raporu ve varmış olduğu sonuçlar

IV. GKRY başvurusunda Komisyon raporunu 4 Haziran 1999 tarihinde tamamladı.

Türkiye'nin KKTC'deki yetki ve sorumluluğu konusunda Komisyon daha önceki saptamalarını yineledi. Komisyon'un görüşüne göre, Türkiye, KKTC'deki askeri varlığı ve kontrolü nedeniyle bir alt yönetimi (“*subsidiary local administration*”) olan KKTC'de insan hakları ihlallerinden sorumludur, aksi halde Kıbrıs'ın kuzeyinde AİHS'nin uygulanamayacağı bir boşluk olacak (“*vacuum*”) ve bu bölgede meydana gelen insan hakları ihlalleri konusunda hak aranamayacaktır.

⁸ Kabul edilebilirlik aşamasından sonraki süreçte İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi'nde Türkiye bazı başvurularda ün yapmış yabancı hukukçulardan hizmet almış olmasına karşın IV Rum başvurusu ile ilgili olarak Türkiye'yi Kıbrıslı Türk hukukçular temsil etti. Duruşmalarda Türkiye'yi ben, Sayın Osman Ertekün ile Sayın Emine Erk (Çolak) temsil ettik. KKTC'deki ilgili yasalar tercüme edilerek Komisyon'a sunulmuş ve hukuk sistemimizle ilgili de yazılı memorandum önceden gönderilmişti.

Diğer başvurulardan farklı olarak Komisyon bu defa KKTC'deki iç hukuk sistemini inceleyip bu sistem içerisinde Kıbrıslı Türkler ve KKTC'de yaşayan Rumlar ve diğer azınlıklar açısından yeterli ve etkili çareler bulunup bulunmadığını değerlendirdi. Sonuçta Komisyon, çoğunlukla aldığı kararda Rum görüşlerini kabul etmeyerek KKTC'deki iç hukuk yollarının dikkate alınabileceği ve buradaki çareler tüketilmeden Komisyon'a başvurulamayacağı kararına vardı.

Komisyon, Kıbrıslı Rum kayıp şahıslar ve Karpaz'da yaşayan Kıbrıslı Rumların yaşam koşulları açısından bir kez daha ihlal bulgusu yapmakla beraber, Kıbrıslı Türklerin haklarının ihlal edildiğine dair Rum yönetiminin iddialarını reddetti.

Rum yönetimi, Komisyon'un bulgularından dolayı pek memnun görünmedi ve o zaman uygulanmakta olan prosedüre uygun olarak konuyu görüşülmek üzere Mahkeme'ye sundu.

Mahkeme'ye Türkiye *ad hoc* yargıç olarak yurtdışında çalışmış ünlü hukukçu Sn. Kutlu Fuad'ı⁹ önerdi, ancak Türkiye, Komisyon huzurundaki prosedüre katılmış olmasına karşın Mahkeme'deki duruşmaya katılmama kararı aldı ve öyle de oldu.¹⁰ Türkiye Mahkeme'deki duruşmaya katılmadı. Böyle olmakla beraber Mahkeme 10 Mayıs 2001 tarihinde açıkladığı hükmünde saptamalarının hepsini Komisyon'un kararları doğrultusunda yaptı ve genelde Komisyon raporundaki bulguları onaylamış oldu. Sadece bir konuda farklı bir karar çıktı. O da, Komisyon'dan farklı olarak, sivillerin askeri mahkemede yargılanmasını Mahkeme Sözleşme'ye aykırı buldu.¹¹

Mahkeme, ihlallerle ilgili olarak Türkiye'nin ödemesi gereken tazminat konusunun henüz görüşülmeye hazır olmadığını belirterek bunun ileriki bir aşamada dikkate alınabileceğini hükmünde belirtmişti. Rum Yönetimi bu konuyu yıllarca sürüncemede bırakmış olmasına rağmen hükümden 9 yıl sonra gündeme getirdi. Bu konuda Mahkeme sürecine katıldık ve GKRY görüşlerine karşı görüş verip savunma yaptık. Sonuçta Mahkeme bütün itirazlarımıza rağmen 2014 Mayıs ayında verdiği kararla Türkiye'nin Rum Yönetimine Kıbrıslı Rum kayıp şahıs ailelerine ödenmek üzere 30 milyon Euro ve Karpaz'da yaşayan Rumlarla ilgili olarak 60 milyon

⁹ Sn. Kutlu Fuad itiraz olmadan Türkiye'nin *ad hoc* yargıç olarak kabul gördü. Daha önce Yüksek Mahkeme Başkanı Sn. Salih S. Dayıoğlu önerilmiş fakat itiraz üzerine çekilmek durumunda kalmıştı.

¹⁰ Ben şahsen Türkiye'nin Mahkeme prosedürüne katılması gerektiği görüşümdedir, hatta katılması durumunda Mahkeme'ye verilecek görüşleri de kapsamlı bir dosya olarak hazırlayıp ilgililere iletmıştim. Ancak Türkiye katılmamakta kararlıydı. Sonuçta Türkiye Mahkeme'de hazır bulunmadı ve orada argümanlarımızı sunamadık. Buna rağmen yazılı görüşleri yararlanması için Sn. Kutlu Fuad'a vermiştim.

¹¹ 2000 yılında Güvenlik Kuvvetlerinde çalışan bazı kişiler aleyhine Güvenlik Kuvvetleri Mahkemesi'nde "casusluk" davası getirilmesi ile ilgili olarak *Avrupa* gazetesinde yayımlanan bazı yorumlardan dolayı bazı gazeteciler aleyhine Güvenlik Kuvvetleri Mahkemesi'nde dava getirilmişti. KKTC Anayasa Mahkemesi 1/2001 sayılı kararında Askeri Mahkeme'nin oluşumunu Anayasaya aykırı bulunca ceza davaları yürütülemedi. Ancak bu olaylardan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin etkilenmiş olduğunu ve bu nedenle de Askeri Mahkeme'nin sivil kişilerle ilgili yetkisi konusunda bulgu yapmak gereğini duyduğunu düşünüyorum.

Euro manevi tazminat ödemesine karar verdi.¹² İhlâlin tazmini konusunda ilgili taraf devletlerin anlaşmaları sonucu gündemden düşürülmüş olan bir başka devlet başvurusu dışında, AİHM tarihinde daha önceleri böyle bir emsal yoktu.

Daha önce de belirttiğim gibi, GKRY, AİHK'na kişisel başvuru hakkını 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren tanımıştır. Bu nedenle Kıbrıslı Türkler bu tarihten önce meydana gelmiş olaylardan dolayı GKRY aleyhine kişisel başvuru yapamazlardı. Ancak, 1963-1974 döneminde Kıbrıslı Türklere uygulanan insan hakları ihlâllerinden dolayı GKRY aleyhine devlet başvurusu yapılabilirdi. Başka bir ifade ile, Türkiye GKRY aleyhine devlet başvurusu yapabilirdi veya (GKRY'yi tanımadığından dolayı) Sözleşme'ye taraf diğer devletlerden GKRY aleyhine başvuru yapmalarını isteyebilirdi, fakat böyle yapılmadı.

1963-1974 döneminde Kıbrıslı Türklerin haklarının Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda (AİHK) devlet başvurusu yöntemiyle aranmamasının gerçek sebebi ne olursa olsun, geçen zaman süreci içerisinde bu eksikliğin hukuk yoluyla giderilmesi yönündeki çabalarımız istenilen sonucu getirmemiştir. Bu nedendir ki, kayıp şahıslarla ilgili AİHM'ye yapılan kişisel başvurularda zaman aşımı sorunları yaşanmıştır.

Kişisel başvurular

(i) İç hukukun tüketilmesi ve (sonradan 4 aya indirilen) 6 aylık süre

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye 28 Ocak 1987 tarihinden itibaren AİHK'na kişisel başvuru hakkını tanıdı. Buna göre, gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş ve diğer kişiler, AİHK ve Komisyon'un yerini alan Mahkeme'ye, iç hukuku tükettikten sonra 6 aylık süre içerisinde başvuru yapabilirlerdi. Şimdilerde bu süre 4 aya indirilmiştir. İç hukukun tüketilmesi ön koşuldur. İç hukuk, istinaf dâhil, hukuki ve yönetsel tüm çarelerin tüketilmesi anlamına gelir. Herhangi bir şikâyet konusunda iç hukuk yoksa çare aramak mümkün olamaz ve bu durumda Mahkeme'ye doğrudan başvurulabilir. Ancak her hangi bir şikâyet konusunda gerçekte iç hukuk olmadığını kanıtlamak kolay bir iş değildir. Taşınmaz Mal Komisyonu kurulmadan önce Kıbrıslı Rumların mülkiyet hakları konusunda KKTC'de veya Türkiye'de başvurabilecekleri çareler bulunmadığından dolayıdır ki, AİHK (ve Mahkemesi'ne) doğrudan başvurabilmişlerdir. *Titina Loizidou* ve *Xenides-Arestis* başvuruları ve benzeri başvurular, KKTC'de Taşınmaz Mal Komisyonu kurulmadan, yani iç hukuk yolu yokken dosyalanmış ve karara bağlanmıştı.

Rum tarafındaki iç hukuku gerçek anlamda yargı yoluyla tüketmeden AİHM'ye yapılmış olunan başvurular da vardı. Bunlar *Denizci ve diğerleri* başlığı altında beraberce görülen 9 adet başvuruydu. Bu başvurularda, 1994 yılında bir Kürt liderinin Güney Kıbrıs'ta öldürülmesini

¹² "Kayıp şahıs ailelerinin" ve "Karpaz'da yaşayan Rumların" verilecek raporlar ve listeler halinde belirlenmesini Mahkeme Rum yönetimine bıraktı.

müteakiben Güney Kıbrıs'ta ikamet eden bazı Kıbrıslı Türk ve Romanların ard arda derdest edilip kötü muameleye tabi tutulduktan sonra sınıra getirilip, zorla Kuzey'e sürülmeleriyle ilgiliydi. Bu konuda BM Barış Gücü bir soruşturma yapmış ve olayın şikayetçilerin anlattıkları gibi cereyan etmiş olduğunu doğrulamıştı. GKRY Başsavcısı olayda sorumlulukları olan polis ve diğer kişilerle ilgili ileri bir işlem yapmayacağını beyan etmek zorunda kalmış, fakat yine de şikayetçilerin GKRY mahkemelerine başvurmadıklarından dolayı iç hukuku tüketmediklerini ileri sürerek başvurularının reddedilmesinde ısrarcı olmuştu. Sonuçta AİHM bu itirazı reddetti ve Sözleşme'nin ilgili maddelerinin ihlal edildiğine dair bulgu yaparak başvuruculara tazminat ödenmesine hükmetti.

Ancak AİHM'nin son yıllarda iç hukukla ilgili kuralları çok katı bir şekilde uyguladığı bilinmektedir. Yukarıda belirtilen başvurular bugün AİHM'ye getirilmiş olsaydı, muhtemelen iç hukuk engeline takılmış olup, reddedilmiş olacaktı, diye düşünüyorum.

(ii) *Kayıp şahıslarla ilgili başvurular*

Diğer önemli bir koşul, iç hukuktaki en son karardan sonra ki bu genelde yargı kararıdır, başvurunun 6 ay içerisinde yapılmış olması. Ancak, devam eden bir ihlal varsa bu süre nasıl hesaplanacak? Komisyon ve Mahkeme'nin ilgili kararlarına göre, bu gibi durumlarda 6 aylık sürenin (şimdi 4 ay) ilelebet devam edemeyeceği, devam eden ihlaller konusunda iç hukukta çare üretilemeyeceğinin anlaşılmasından itibaren, daha fazla beklemeden, 4 ay içerisinde başvurunun AİHM'de dosyalanması gerekir. Örnek vermek gerekirse, Rum kayıp şahıs ailelerinin Komisyon'a yapmış oldukları başvurularda Komisyon yaşam hakkının *esastan* ihlal edildiğine ilişkin karar veremezdi, çünkü 1974'ten itibaren başvuruların dosyalandığı tarihe kadar 6 aylık süre aşılmıştı. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, bir de yaşam hakkının *prosedür* boyutu vardır, o da, yaşam riski oluşturan ortamlarda kaybolan veya güç kullanılması sonucu meydana gelen ölüm olaylarında devlete düşen soruşturma ve suçluları meydana çıkarma yükümlülüğüdür. Bu bağlamda, yaşam hakkının *prosedür* boyutuna ilişkin olarak Rum kayıp şahıs ailelerinin ne gibi bir zaman süreci içerisinde Mahkeme'ye başvurmuş olmaları gerektiğine dair Mahkeme'nin kararı ilginçtir.

Kıbrıs Türk tarafının o dönemdeki tutumu bu gibi konuların AİHM yerine tercihen Kayıp Şahıslar Komitesi tarafından sonuçlanmasına yönelikti. Ancak, Mahkeme, *Cyprus v. Turkey* başvurusunda iki toplumun muvafakati ile Kıbrıs'ta kurulmuş bulunan Kayıp Şahıslar Komitesi'nin çalışmalarını yararlı görmekle beraber Komite'nin Sözleşmede öngörüldüğü düzeyde iç hukukta etkili bir çare üretmediği görüşüne varmıştı.¹³ Buna göre, Komite'ye sunulan

¹³ BM kararlarıyla 1 Rum ve 1 Türk üye ile Kızılhaç'ın önerdiği ve BM Genel Sekreteri tarafından tayin edilen üçüncü üyeden oluşmaktaydı. Komite ilk toplantısını 1981'de yapmış olmakla beraber ilgili tüzükler 1984'te kabul edilmişti. İki tarafın kayıp şahıs dosyaları ancak 1995 yılında Komiteye sunulmuştu. Komite'nin o dönemde yetkisi, herhangi bir kayıp şahsın ölü veya diri olduğuna dair karar vermekle sınırlıydı.

kayıp şahıs dosyalarının Komite’de incelenmekte olmasıyla süregelen ihlal doktrinine dayanarak zaman aşımı süresinin ucu açık bir şekilde uzatılmayacağı anlamı çıkmaktaydı. Yanıtlanması gereken soru, kişisel başvurular açısından 6 aylık sürenin hangi tarihten sonra başlayacağıydı. Mahkeme’nin görüşüne göre, Komite’nin çalışmalarının 1990 yılı sonunda etkili ve yeterli bir iç hukuk yolu oluşturmadığının anlaşılması gerekirdi.¹⁴ Ne kadar ilginçtir ki, Rum kayıp şahıslarla ilgili Türkiye aleyhindeki başvurular Mahkemeye 1990 yılında veya 1990 yılından sonra altı ay içerisinde dosyalanmışlardı. Öyle anlaşılıyor ki, söz konusu tarih Rum başvurularını kabul edilir bulmak için ayarlanmıştı. Buna göre, Rum kayıp şahıslarla ilgili dosyalar zaman aşımına uğramamış sayıldı. Türk kayıp şahıslarla ilgili olarak GKRY aleyhine AİHM’ye 1990 yılından sonra getirmiş olduğumuz, 1963-1964 olaylarında kaybolan kişilerle ilgili *Baybora, Karabardak, Şemi ve Göçer* başvuruları zaman engeline takıldığı görüşüyle reddedildi. Rum yönetimi kişisel başvuru hakkını 1 Ocak 1989 tarihinde tanıdığına göre bizim zaten bu tarihten önce kişisel başvuru yapmamız mümkün değildi. Böylelikle, 1974 sonrası dosyalanan Rum kayıp şahıs ailelerinin başvuruları kabul görürken, Türk kayıp şahıs ailelerinin 1964 yılında meydana gelen olaylarla ilgili kayıpları zaman aşımına uğramış sayıldı. Başka bir ifade ile kayıplarla ilgili araştırma yükümlülüğü getiren “süregelen ihlal” doktrini Rum kayıplarla ilgili uygulanmış oldu, ancak Kıbrıslı Türk kayıplarla ilgili uygulanmadı.

Bilindiği gibi, Kayıp Şahıslar Komitesi’nin yetkileri daha sonraları genişletilmiştir. Komite artık DNA testi yapabilmekte ve kemiklerin aidiyetini belirleyebilmektedir. Kemiklerin aidiyetinin belirlenmesi sonucunda herhangi bir kayıp şahsın cinayet işlenerek vurularak öldürülmüş olduğunun meydana çıkması halinde yeniden soruşturma yükümlülüğü doğmaktadır.¹⁵ Kemiklerin aidiyeti saptanıp ailelere teslim edildikten sonra önemli olan, soruşturmanın etkili olup olmadığı ve zanlıların yargılanıp yargılanamayacağı konusunda yeterli delil bulunup bulunmadığıdır. Kayıp şahıs ailelerinin ilgili savcılıklara başvurup araştırma yapılmasını istemesi üzerine böyle bir soruşturma açma yükümlülüğü gündeme gelebilmektedir. Başka bir ifade ile, Türk kayıp şahıslarla ilgili soruşturma ailelerin GKRY savcılığına yapacakları dilekçe ile başlatılabilir. Rum kayıp şahıslarla ilgili soruşturma ise, başvuru üzerine KKTC savcılığı tarafından yürütülür. Bundan böyle AİHM’ye yapılacak başvurular ilgili soruşturmanın etkili ve yeterli olup olmadığı, başka bir ifade ile, yaşam hakkının *prosedür* boyutunun ihlal edilip edilmediği konusunda olabilmektedir. Başsavcılık kararından sonra iç hukukta tüketilecek başka çare yoktur. Başsavcılık kararının bildiriminden 4 ay içerisinde, yapılan soruşturmanın yetersiz ve etkisiz olduğu gerekçesiyle AİHM’ye başvuru yapılabilmektedir.¹⁶

¹⁴ Türkiye aleyhine açılan ve 2009 yılında karara bağlanan *Varnava ve diğerleri* başvurusu.

¹⁵ *Charalambous and others v. Turkey* (46744/07) ve *Emin and others v. Cyprus and UK* (59623/08).

¹⁶ Türk kayıp şahıslarla ilgili bir diğer ilginç ve garip husus ise Rum tarafındaki mahkemelerde hak arama olanağı bulunmamasıdır. *Özal Behiç Saraçoğlu ve Diğerleri*’nin açmış oldukları davada Rum Yüksek

(iii) *Sınır olayları*

Kısaca AİHM’de Türkiye aleyhine açılan diğer başvurulara bakacak olursak, bir ara Rum grupların sınırda yapmış oldukları hudut delme olaylarından söz edebiliriz. Bu olayların hepsi BM Genel Sekreteri’nin Güvenlik Konseyi’ne sunmuş olduğu raporlarda anlatılmaktadır. Örneğin, Rumlar eve dönme istemlerini dünya gündemine getirmek için çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. 1989 yılında Okullar Yolu (Aykasyano) bölgesinde bir gurup Rum kadın ve iki papaz yeşil hattı delme girişiminde bulunmuşlardı. Bunlardan bazıları KKTC polisi tarafından tutuklanarak yargı huzuruna çıkarılmışlar ve cezalandırılmışlardı. O zamanlarda BM bu gibi olayların tekrarlanmasını istemiyordu. Çünkü bu olaylar nedeniyle Kıbrıs’ta barışın sağlanması mümkün görülüyordu. *Başpapaz Chrisostomos* ve *Rahip Papachrisostomou*, KKTC’de yargılanmaları ve mahkûm edilmelerine karşı AİHK’na Türkiye aleyhine başvuru yapmışlardı. Komisyon bu başvurularda ilgili yasalarımızı “iç hukuk yolu” olarak kabul etti ve KKTC otoriteleri tarafından tutuklanmalarında AİHS’ne aykırılık bulmadı. Ancak, papazın sakalının çekilmesini Sözleşmenin 3. maddesi altında kişilik hakkının ihlali olarak değerlendirdi.¹⁷

Diğer hudut olaylarında çok daha farklı sonuçlara varıldı. 1999 yılında Rum kadınların ve Rum Motorsiklet Federasyonu’nun Güvercinlik (Derinya) bölgesinde yapmış olduğu ve *Anastasios (Tasos) Isaak’ın* öldürüldüğü olaylarda BM raporlarında hep Türk tarafı suçlandı. Bu olayda Rum göstericiler BM kontrolündeki tampon bölgeye girmişlerdi. Aynı zamanda Türk göstericiler ile Türk polisi de aynı bölgeye girdi ve iki taraf arasındaki çatışmada İsaak isimli gösterici dövülerek öldürülmüştü. Akşamüzeri yavaşırken olayda 54 Rum, 17 Kıbrıslı Türk ve 12 BM Barış Gücü personeli yaralanmıştı.

Bu olayın hemen ardından aynı bölgede yine bir başka olay yaşandı. 14 Ağustos günü *Anastasios İsaak’ın* cenaze töreninden sonra duyulan gerginlik nedeniyle 200 kadar Rum göstericiler aynı bölgeye gelip Türk tarafının ateş-kes hatlarına yanaştı. Bunların çoğu BM Barış Gücü askerleri tarafından engellenerek geri çevrilmişti. Küçük bir grup tampon bölge dışına çıkarılıyorken bunlar arasından birisi BM Barış Gücü askerleri arasından sıyrılıp Türk tarafının kontrol noktasında Türk bayrağının asılı olduğu göndere doğru koşmaya başladı. Onu yakalamak için de Barış Gücü’nden birkaç asker peşinden koşarken, göndere sarılarak tırmanmaya çalıştı. *Solomos Solomou* isimli bu kişi Türk tarafından açılan 5 el ateş sonucu vurularak yaşamını kaybetti. Bu olay da, diğerleri gibi medyanın gözü önünde oluyor ve görüntüleniyordu. Uzun süre haber yapılan bu olay Türkiye aleyhine kullanılabilmişti. BM Genel Sekreteri’nin 10 Aralık 1996

Mahkemesi kayıp şahıslarla ilgili konuların Rum Cumhurbaşkanı’nın yetkisinde olduğu ve bunların “hükümet tasarrufu” (*acte de gouvernement*) kapsamında olması nedeniyle yargı kapsamında olmadığı, yani, yargı denetimine tabi olmadığı kararına varmıştır.

¹⁷ Bkz. Zaim M.Necatigil, *Chrysostomos and Papachrysostomou v. Turkey: Some Aspects of State Responsibility*. Kıbrıs Araştırmaları Dergisi (Journal for Cypriot Studies) 2(3) 1996, s.217-226.

tarihli raporuna göre, olay esnasında Türk tarafındaki üniformalı personel BM kontrolündeki bölgedeki kalabalığın üzerine 25-50 el ateş açmıştı. Bunun üzerine BM Barış Gücü'nde görevli 2 İngiliz asker ve 2 Rum yaralanmıştı. *Georgia Andreu* isimli bir Rum kadın ise açılan ateş sonucunda tampon bölgenin diğer tarafında yaralanmıştı. İsaak ve Solomou olaylarında Türkiye aleyhine yapılan başvurularda, orantısız güç kullanıldığı nedeniyle AİHM yaşam hakkının ihlal edildiği bulgusuna vardı ve ailelere tazminat ödenmesine dair kararlar aldı. Aynı yılda Güvercinlik bölgesinde Allahverdi Kılıç ve Burhan Cihangir'e, buldukları mevzide Rum bölgesinden gelen silahlı kişiler tarafından ateş açıldı. Allahverdi Kılıç öldürüldü, Burhan Cihangir ağır yaralandı. Rum gazetelerinde, söz konusu iki askere yapılan saldırının, hudutta öldürülen İsaak ve Solomu'nun öcünü almak için yapıldığı yazılmaktaydı.

Yine aynı yılda Türk mevzilerine salyangoz toplarken yanan *Kakulli* isimli bir Rum vurularak öldürüldü. İnsan Hakları Mahkemesi orantısız güç kullanıldığı nedeniyle Türkiye'yi yaşam hakkının ihlalinden dolayı mahkûm etti ve şikâyetçiye (maktûlün ailesi) tazminat ödemesine hükmetti. Bir diğer benzeri başvuruda, Türk mevzilerine yaklaşan Panayi isimli bir Rum askerin vurularak öldürülmesiyle ilgili olayda, KKTC ve/veya Türkiye tarafından olay hakkında bağımsız ve etkili bir soruşturma yapılmadığı gerekçesiyle, Mahkeme yaşam hakkının ihlal edildiğine hükmetti ve tazminat kararı verdi.

Bir diğer olay, *Tsiakkourmas* isimli birisinin İngiliz Üsleri Bölgesi'nden gelip çalıştırdığı Kıbrıslı Türk işçileri ara bölgeden alıp Güney'de iş yerine götürmek üzere olduğu esnada KKTC polisi tarafından derdest edilerek Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanıp mahkûm edilmesiyle ilgiliydi. Derdest edildiği yerin İngiliz Üsler Bölgesi'nde olduğunu ve KKTC polisi tarafından, Rum polisince bir süre önce Pergama'da yakalanan Kıbrıslı bir Türk'e misilleme olarak "kaçırıldığını" iddia etti. Derdest edildiği yerin İngiliz Üsler Bölgesi'nde olduğuna dair çok ciddi iddialar mevcuttu. Ayrıca, üzerinde bulunduğu iddia edilen uyuşturucunun polis tarafından konulduğunu söyledi. Ağır Ceza Mahkemesi Savcılık tanıklarına inandığını, sanığa inanmadığını belirterek mahkûmiyet vermişti. Verdiği kararda AİHM olay yerinin neresi olduğuna dair saptama yapmadığı gibi, adil yargılanmadığına dair iddiaları da kabul etmedi. Ancak, başvuranın Merkezi Cezaevine getirilmesine kadar geçen süre içerisinde avukatlarıyla özel olarak görüşmesine izin verilmediği ve bu gibi görüşmelerin hepsinde polis mensuplarının hazır bulunup konuşmaları dinlediği nedeniyle Sözleşme'nin kişi özgürlüğü ve güvenliğiyle ilgili 5. maddesinin prosedür boyutunun ihlal edildiğine dair bulgu yaptı. Ayrıca Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin esastan ihlal edildiği görüşüne varmamakla birlikte, derdest edilmesi esnasında ve gözaltında bulunduğu zamanlarda kötü muameleye tabi tutulduğuna dair iddialarının KKTC otoritelerince dikkate alınmadığı nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesinin prosedür boyutunun ihlal edildiği kararına vardı.

(iv) *Kıbrıslı Rumların Mülkiyet başvuruları*

Mülkiyet başvurularıyla ilgili olarak sık sık örneklenen başvuru *Titiana Loizidou*'nun Türkiye aleyhine getirdiği başvurudur. Bu başvuru diğer benzeri başvurularda içtihat olarak değerlendirilmektedir. Mahkeme “yer bakımından” (*ratione loci*) Türkiye'nin yapmış olduğu itirazı kabul etmedi. Hâlbuki Türkiye, Mahkeme'nin yetkisini tanıdığı 21 Ocak 1990 tarihli deklarasyonunda bir çekince koymuş, bu yetkinin ancak Türkiye sınırları içerisinde meydana gelen olay ve ihmallerden dolayı yapılacak başvurularla ilgili olacağını kayda geçirmişti. Ancak Mahkeme, çoğunlukla aldığı kararında, Türkiye'nin koyduğu çekinceyi esas metinden ayırdı, çekinceyi geçersiz, deklarasyonun Mahkeme'ye yetki veren kısmını ise geçerli buldu.

Mülkiyet¹⁸ başvurularıyla ilgili bir diğer husus, KKTC'nin tanınmamış olması nedeniyle Anayasa'nın 159'uncu maddesi altında Rum mallarının mülkiyetini değiştirebilecek toptan kamulaştırma gibi bir durumu Mahkeme'nin kabul etmemiş olmasıdır. Buna göre Rum mallarının mülkiyeti eski sahiplerinde kalmış, bunun sonucu olarak Rum mal sahiplerinin mallarına 1974'ten sonra ulaşamaması ve bunları kullanamaması durumunda Sözleşmeye ek Birinci Protokol'ün 1'inci maddesinin ihlal edilmesiyle, mülkiyet hakkı saklı kalmak koşuluyla, kullanım kaybından dolayı tazminat hakkı doğmaktadır ki, bu durum sürdükçe kullanım kaybı başlığı altında ödenecek tazminatlar malın gerçek değerini çok fazla aşabilmektedir.

(v) *Taşınmaz Mal Komisyonu'nun (TMK) kurulması ve etkinliği*

Bu nedenledir ki, Taşınmaz Mal Komisyonu (TMK) kurulmuş ve 2010 yılında AİHM tarafından karara bağlanan Türkiye aleyhindeki *Demopoulos ve diğerleri* başvurusunda iç hukuk yolu olarak Mahkemece kabul görmüştür. Bunun sonucunda 1400 civarında Rum mülkiyet başvuruları Mahkemenin gündeminden düşürülmüştür.¹⁹ Ancak TMK'nın kuruluşundan önce Mahkeme'nin vermiş olduğu tazminat kararlarının getirmiş olduğu yükümlülükler halen devam etmektedir.

Çoğumuzun bildiği gibi, Rum yönetimi Taşınmaz Mal Komisyonu'nun etkili bir iç hukuk yolu olduğuna dair Mahkeme'nin kararını değiştirmek için o gün bu gün uğraşmaktadır. Ne yazık

¹⁸ Türkçe ifadelerde hep “mülkiyet” hakkından söz etmekteyiz. Hâlbuki Sözleşmede “*peaceful enjoyment of possessions*” ifadesi geçmektedir ki söz konusu olan “*tasarruf*” hakkıdır. “Tasarruf” hakkı “mülkiyet” hakkından daha geniş bir haktır. Nitekim *Öneriyıldız v. Turkey* başvurusunda, bir gecekonduda yaşayan kişilerin, çöplükte meydana gelen grizu patlaması sonucu evleri yıkılmış ve bir kişi yaşamını yitirmişti. Söz konusu evle ilgili tapu alma hakkı bulunmaması her iki şikâyet konusunda Mahkeme'nin ihlal bulgusu yapmasına engel teşkil etmedi.

¹⁹ Ancak TMK prosedürü Rumların başvurabilecekleri bir iç hukuk yolu olarak kabul görmezden önce bazı Rum başvurularında AİHM'nin vermiş olduğu tazminat kararları *Demopoulos* kararından etkilenmemiştir ve bağlayıcılığı sürmektedir. Bunlar *Xenides-Arestis* grubu 32 adet başvurulardır. Bu başvurularda verilen tazminat kararlarının Türkiye tarafından yerine getirilmemiş olması, kararların yerine getirilmesini denetleyen AK Bakanlar (Delegeler) Komitesi'nde sık sık görüşülmekte, Türkiye'nin AİHM kararlarına uyması gerektiği vurgulanmakta ve dosyaların kapatılarak gündemden düşürülmesi engellenmektedir. Türkiye bu güne dek mülkiyet kararlarıyla ilgili olarak çeşitli zorlamalar sonucu sadece *Loizidou* davasında karara bağlanmış olan tazminatları ödemiştir.

ki Komisyon'daki sürecin çok uzun sürmesi ve kararlarda öngörülen tazminatların çok geç ödenmesi veya hiç ödenmemesi, Komisyon'un etkin bir hukuk yolu olduğuna dair savunmalarımıza gölge düşürmektedir. Bu güne kadar TMK'nin etkin bir hukuk yolu olduğunu savunduk, ancak bu sorunlara çözüm bulunamazsa Komisyon'un etkinliğini savunmak mümkün olamayabilir diye ciddi bir endişemiz vardır.

Aralık 2017 yılında karara bağlanan *Joannou v. Turkey* başvurusunda Mahkeme TMK'daki gecikme ve uygulamalarla ilgili konulara değinmekte, genelde TMK'nin etkili bir iç hukuk yolu olarak devam etmekte olduğunu belirtmekle beraber gecikmenin Sözleşmeye Ek Birinci Protokol'ün 1. maddesinde korunan mülkiyet hakkını etkisiz hale getirdiği nedenle AİHM ihlâl bulgusu yapmış ve Türkiye aleyhine tazminat kararı vermiştir. Bu durumların düzeltilmemesi halinde TMK'nin etkili bir hukuk yolu olup olmayacağına dair Mahkeme'den farklı kararlar çıkabileceği ima edilmiştir.

TMK'nin etkinliği ve huzurunda uzun yargılamaya konu olan bir dizi başvuru AİHM gündeminde bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kapalı Maraş'taki Rum taşınmaz mallarıyla ilgili olarak *KV Mediterranean Tours Ltd. v. Turkey* başlıklı başvuru AİHM gündeminde. Bu başvuru 2010 yılında TMK'da dosyalanmış bulunmakla beraber sonuçlandırılmamış, Savcılık görüşü (savunma) ancak 2019 yılı Aralık ayında verilmiştir. Kapalı Maraş'taki malların Lala Mustafa Paşa Vakfına ait olduğu görüşüyle Vakıflar İdaresi'nin TMK sürecine katılma girişimleriyle prosedür çok daha karmaşık bir hal almıştır.²⁰ Bununla ilgili olarak AİHM'nin vereceği karar Kapalı Maraş'taki üç yüz kadar başvuruya örnek olacak ve TMK'nin iç hukuk yolu olarak etkili olmaya devam edip etmeyeceğine ışık tutacaktır. TMK'nin etkinliğini test edecek olan *Panaghi Shiartou v. Turkey* başlıklı bir diğer başvuru ise Ercan Havaalanı arazisiyle kısmen ilgilidir. Bu başvuru TMK'ya 2012 Eylül ayında dosyalanmış olmasına karşın halen TMK'da sonuçlandırılmamıştır.

(vi) *Kıbrıslı Türklerin GKRY aleyhine mülkiyet başvuruları*

Rum tarafı bizim yaptığımız gibi TMK'ya benzer bir komisyon kurmuş değildir. Bu gibi başvuruların Güney Kıbrıs'taki mahkemelerde görülmesine gerek vardır. Başka bir deyişle GKRY Mahkemeleri AİHM tarafından iç hukuk yolu olarak tanınmıştır.

Rum tarafının 139/1991 sayılı yasasına göre Kıbrıslı Türklerin Güney'de bıraktıkları mallarla ilgili olarak mal sahibinin kullanabileceği tüm yetkiler Kıbrıs Türk Malları Yöneticisi

²⁰ KKTC Yüksek Mahkemesi'nin 21.10.2019 tarihinde *Akinita I. Th. Ioannou & Yi Ltd. v. Evkaf İdaresi* davasında tefhim ettiği çoğunluk hükmüne göre TMK'nin 1974 tapu kütüklerini esas alması gerekir. Bu gibi malların Vakıflara ait olduğuna dair ileri sürülen argümanlara gelince, söz konusu malların Anayasa'nın 159. maddesinin (1) fıkrası (b) bendi kapsamında "terk edilmiş" mal kapsamında olup olmadığı konusunda açıklık getirmek bakımından Vakıflar İdaresi'nin Yüksek Anayasa Mahkemesi'nden yorum istemesi gerekecektir.

olarak Rum İçişleri Bakanı'na (*Custodion*) geçmiştir.²¹ İç hukuku tüketmek bakımından başvuru öncesi Türk Malları Yöneticisine dilekçe yapıp Sözleşme'nin ihlal edildiğini ileri sürerek malların iadesini ve/veya tazminat ödenmesini talep etmesi gerekir. Olumsuz bir yanıt verilmesi halinde ki bu kesindir, Kaza Mahkemesi'ne başvurmak ve istinaf yolunu da tüketmek gerekmektedir.²²

Mülkiyet başvurularında GKRY mahkemelerinin tutumu son derece olumsuzdur. *Sofi v. Cyprus* başvurusunda Rum yönetimi Türk mallarıyla ilgili olarak uygulamakta olduğu 139/1991 sayılı yasa ile getirdiği düzenlemelerin AİHS'ye aykırı olabileceğine dair kuşkularından dolayı başvurucuya tazminat ödemeyi kabul etti. Ancak bundan sonra çareyi ilgili yasayı geriye dönük olarak değiştirmekte buldu. Böyle yapmakla, Sözleşmeye ve AİHM içtihatlarına uygunluğunu sağladığını savunmuştu. Bunun üzerine Mahkeme, Kıbrıslı Türklerin Rum yönetimi mahkemelerinde hak arayabilecekleri görüşünden hareketle askıda olan benzeri başvuruların hepsini reddetmiştir. Ancak, Rum mahkemeleri, bildiğim kadarıyla, bugüne dek hiçbir Kıbrıslı Türk'ün davasında davacı lehine karar üretmemiş; AİHM'ye meydan okurcasına bu tür davaların yargıda gecikmelerini sağlayabilmiş ve sonuçta reddedebilmiştir.²³

(vii) *KKTC'de meydana gelen olaylarla ilgili olarak Türkiye aleyhine yapılan başvurular*

28 Ocak 1987 tarihinden itibaren kişisel başvuru hakkını tanıdıktan sonra Türkiye aleyhine yalnız Rumlar başvuru yapmamış, bazı Kıbrıslı Türkler de KKTC'de meydana gelen olaylarla ilgili olarak iç hukuku tükettikten sonra Türkiye aleyhine dava açabilmişlerdir. KKTC tanınmadığı için KKTC organlarının aldıkları kararlar ve ihmaller AİHM'de şikâyet konusu edilebilmekte ve Sözleşmede teminat altına alınan hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğine dair kararlar alınabilmektedir.

Bu bağlamda AİHM'ye yapılan bazı başvurulardan örnekler verilebilir.

Güney Kıbrıs ile Kuzey Kıbrıs arasındaki tampon bölgede geçiş kapılarının açılmadığı ve Rum tarafına geçişler ve iki toplumlu temasların kısıtlı olduğu dönemle ilgili şikâyet içeren *Djavit An* başvurusu ilk örneklerden biridir. Cavit An, ilgili dönemde çeşitli etkinliklere katılmak amacıyla Güney'e geçmek için KKTC otoritelerine başvuruyor, fakat başvurusu çoğu kez gerekçe verilmeksizin reddediliyordu. Örneğin, 8 Mart 1992 ile 14 Nisan 1998 tarihleri arasında yapmış olduğu 46 başvurudan sadece 6'sı için izin verilmişti. Yaptığı izin başvurularının reddedilmesi nedenlerini devamlı sorgulamış ve en sonunda aldığı resmi bir yazıda 19 Nisan 1994 tarihli yazısı

²¹ *Turkish Cypriot Properties {Administration and Other Matters (Temporary Provisions) Law (No.39(1) of 2010}*

²² Hak arama yolu olarak Kaza Mahkemesi gösterildiği için yöneticinin kararlarına karşı 1960 Anayasası'nın 146. maddesi altında idari dava açılması halinde Rum Savcılığı buna itiraz koymakta ve yanlış bir yargı yerine başvurulduğu bahanesiyle AİHM'ye yapılan başvuruların reddini sağlayabilmektedir.

²³ Bkz. *Kazali v. Cyprus* ve *Karamanoğlu v. Cyprus*. Son günlerde karara bağlanan *İnci (Barutçuzade Vakfı Mütevellisi) v. Kıbrıs Elektrik Kurumu ve İçişleri Bakanlığı* arasındaki davada Rum Yüksek Mahkemesi'nin verdiği karara göre Rum tarafında ikamet etmeyen bir Kıbrıslı Türk'ün taşınmazlarıyla ilgili dava açamayacağı, dava açma yetkisinin Türk Malları Yöneticisine ait olduğu vurgulanmaktadır.

ile istemiş olduğu geçiş izninin “güvenlik ve kamu yararı nedenleriyle ve Devlete karşı propaganda yaptığı için” reddedilmiş olduğu bildirildi. İzin verilip verilmediğini ancak geçiş kapısına gittiğinde öğrenebiliyordu. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na Türkiye aleyhine yaptığı başvuru ile Sözleşme’nin ifade özgürlüğü ile ilgili 10’uncu, dernek kurma hakkı ile ilgili 11’inci ve hak arayabilmek için etkili yargı yollarına başvurma hakkına ilişkin 13’üncü maddelerinin ihlal edildiğine dair şikâyetinde bulundu. Komisyon başvuruyu kabul edilmiş buldu. Komisyon’un kaldırılmasıyla dosya Mahkeme’ye havale edildi. Mahkeme, Sözleşme’nin 10. maddesiyle ilgili karar vermeyi gerekli görmemekle beraber izin verilmemesini Sözleşme’nin 11. maddesine aykırı buldu.²⁴

Daha sonraları, *Kutlu Adalı*’nın öldürülmesine ilişkin olarak eşi İlkay Adalı tarafından Türkiye aleyhine başvuru yapılmıştır. Kutlu Adalı bir üst düzey kamu görevlisiydi, ancak takma adıyla *Yenidüzen* gazetesinde yayımlanan yazılarıyla bazı Devlet yetkililerini eleştiriyordu. 1981 yılından itibaren yazılarını gerçek adıyla yazmaya başladı. Kutlu Adalı’nın yazılarından rahatsız olanlar ve tepki gösterenler vardı. 16 Mart 1996 tarihli *Kıbrıs* gazetesinde bir “son dakika” haberi yayımlanmıştı. Bu haberde Ortodoks dünyası için büyük önem taşıyan St. Barnabas Manastırı’na silahlı kişiler tarafından bir baskın yapıldığı duyuruluyordu. Kutlu Adalı bu olayla ilgili olarak *Yenidüzen* gazetesinde yayımladığı bir dizi köşe yazılarında KKTC otoritelerini sert bir biçimde eleştiriyor ve Sivil Savunma Örgütü arabalarının bu olayda görüldüğüne vurgu yaparak Örgüt’ün bu olayda ne işi olduğunu sorguluyordu. AİHM’ye yapılan başvuruda Kutlu Adalı’nın eşi, eşinin Türkiye’nin ajanları tarafından öldürüldüğünü iddia etti. Büyük önem arz eden bu olayda AİHM çok derin bir araştırma başlattı, Mahkeme delegeleri Lefkoşa’da Ledra Palace’ta; daha sonraları Strasbourg’ta duruşma yaptı. Sonuçta Mahkeme yaşam hakkı ile ilgili esastan ihlal kararı vermedi, ancak polis soruşturmasındaki eksikliklerden dolayı, örneğin, eve herhangi birisinin gittiğine dair bahçe kapısı üzerinde parmak izi aranmaması ve evin balkonundaki eşyalar üzerinde herhangi bir iz takip edilmemesi gibi nedenlerle yaşam hakkının usulden ihlal edildiği kararına vardı. Bu iki başvuruları çok iyi tanınmış uzman İngiliz avukatlar ileri götürmüştür.²⁵

Bir diğer önemli başvuru da Kıbrıs Kredi Bankası’nın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devri ve bankacılık yapma yetkisinin kaldırılmasıyla ilgili olup Banka Yönetim Kurulu başkanı *Salih Boyacı* tarafından yapılan başvuruydu. Salih Boyacı Kıbrıs Kredi Bankası’nın Yönetim Kurulu üyeliği ve Başkanlığını yapmıştı. Aleyhine Ceza Yasası ve Bankalar Yasası’nın

²⁴ Seyahat özgürlüğü ile ilgili Sözleşmeye Ek 4’üncü Protokolü Türkiye imzalamamıştı. Ancak AİHM, seyahat özgürlüğünün kısıtlanmasıyla diğer hakların etkilenebileceği görüşüyle Türkiye’nin yetki alanı dışında (Güney Kıbrıs’ta) yapılacak toplantı hakkının ihlal edildiği kararına varmıştı. Bilahare 23 Nisan 2003 tarihinden itibaren Kuzey’den Güney’e ve Güney’den Kuzey’e geçişlerin kolaylaştırılması ve bilahare tüm engellerin kaldırılmasıyla ilgili olarak alınan Hükümet kararına söz konusu AİHM kararının etken olduğunu düşünüyorum.

²⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Zaim M. Necatigil (*Kıbrıs Uyuşmazlığı ve AİHM Kısacasında Türkiye*, Turhan Kitabevi, Ankara, Işık Kitabevi, Lefkoşa, 2. Bası, 2006) s.173-192 (*Djavit An*) ve 215-260 (*İlkay Adalı*).

bazı maddelerine aykırı olarak, Boyacı Şirketler Grubu dahil, bazı şirketlere usulsüz olarak Kıbrıs Kredi Bankası'ndan nakit aktarılmasından dolayı ceza davası getirilmişti. Ağır Ceza Mahkemesi'nde oy çokluğuyla beraat etmiş ancak Başsavcılığın yapmış olduğu istinaf sonucunda Yargıtay'da mahkûm edilmiş ve hapis cezasına çarptırılmıştı. AİHM'ye yaptığı başvuruda Bankanın TMSF'ye devrini şikâyet konusu yapmış hem de tarafsız ve adil bir mahkeme tarafından yargılanmadığını ileri sürerek büyük miktarda tazminat talep etmişti. Sonuçta AİHM başvuruyu reddetti.

KKTC'de işlenen bir cinayetle ilgili olarak Türkiye aleyhine getirilen bir diğer başvuru ise mahkemelerimizde yargılanıp mahkûm edilen *Amer* ve *Elawa* isimli iki kişinin başvurularıydı. Bu kişilerin şikâyetleri “suçsuz oldukları” halde mahkûm edildikleri ve yargıdaki gecikmeyle ilgiliydi. Tutukluluk aşamasında polis karakolunda alınan ifadelerinin kendi dilleri olan Arapça yerine tercüman aracılığıyla Türkçe dilinde yazıldığı, hâlbuki Türkçe konuşabildikleri halde, Türkçeyi yeterince iyi bilmediklerinden dolayı ifadelerinde ne yazıldığını anlayamadıklarını savunmuşlardı. Ayrıca, Yargıtay Ceza istinaf dilekçesinin dosyalanmasından ancak 2 yıl sonra duruşma için gün verilebilmişti. AİHM usul yönünden ve yargıdaki gecikmeden dolayı ihlâl bulgusu yaptı ve istemiş olmaları halinde tekrar yargılanmaları gerektiğine karar verdi. Hâlbuki bizim mevzuatımızda istinaf kararından sonra yargının yenilenmesine olanak yoktur.

AİHM'ye yapılan bir diğer başvuru, Güney Kıbrıs'ta meydana gelen ve üç kişinin öldürülmesiyle ilgili cinayet olayında zanlıların KKTC'ye geçmiş olmaları sonucunda GKRY'de yargılanamadıkları gibi, KKTC'de de yargılanamadıklarını konu etmekteydi. Kıbrıs ve Türkiye aleyhine getirilen bu başvuru, *Güzelyurtlu ve Diğerleri*, Büyük Daire'de işitilmiş ve karara bağlanmıştır. 29 Ocak 2019 tarihli kararında Büyük Daire, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (Rum Yönetimi) tanımadığı ve üzerinde kontrol icra edemediği *de facto* rejime (yani KKTC'ye) yargı yetkisini devretme yükümlülüğü bulunmadığı, yani zanlıların KKTC'de yargılanmalarını sağlamak için elindeki kanıtları vermek zorunda bulunmadığı görüşünden hareketle alt Daire'nin kararını değiştirdi ve Kıbrıs aleyhindeki bulguyu kaldırdı. Türkiye ile ilgili olarak alt Daire'nin kararı değişmedi. Mahkeme, iki ülke arasında diplomatik ilişki bulunmadığı ortamda, Atina'daki Kıbrıs Büyükelçiliği vasıtasıyla Türkiye Büyükelçiliği'ne gönderilen zanlılarla ilgili iade isteminin Türkiye tarafından dikkate alınmaması ve buna yanıt verilmemesini Türkiye'nin AİHS'nin 2. maddesinin prosedür boyutunu ihlal ettiği anlamında yorumlamıştır.²⁶

²⁶ Suçluların Geri Verilmesine ilişkin 1957 Avrupa Sözleşmesi Türkiye açısından 1960 yılında yürürlüğe girmişti. 1992 yılında yürürlüğe giren Protokollere, GKRY ile ilgili olarak Türkiye çekince koymuş fakat esas Sözleşmeye çekince koymamıştı, o dönemde politik ortamda böyle bir çekince koymaya da gerek yoktu. Ancak Mahkeme, suçluların meydana çıkarılması ve yargılanmalarıyla ilgili olarak Kıbrıs (GKRY) otoriteleri ile KKTC otoritelerinin her ikisinin de bir diğeri ile işbirliği yapma yükümlülüklerini ortadan kaldırmadı. Bilindiği gibi, Güzelyurtlu cinayeti, Güney Kıbrıs'ta meydana gelmişti. KKTC'de işlenen bir cinayetle ilgili zanlıların Güney'e kaçmış olmaları durumunda GKRY yönetiminin söz konusu zanlıları, aleyhlerine yeterli delil

Bu arada, KKTC mahkemelerinde uzun yargılamadan dolayı Türkiye aleyhine getirilen 2 başvuruda Türkiye AİHM Sekretaryasının dostane çözüm kapsamında önerdiği ve başvuruçuların da kabul ettiği miktarlardaki tazminatları anlaşarak ödedi ve bu başvurular gündemden düşürüldü.²⁷

Bir diğer başvuru, KKTC Cumhuriyet Meclisi önünde Sendikal Platformun düzenlediği gösterinin engellenmesi amacıyla yolun Şehitler Abidesi önünde polis otoriteleri tarafından kapatılmasını konu almaktaydı. Göstericiler polis barikatını aşarak Meclis önüne kadar ilerlemişler ancak görevli polisler karşı güç kullandıklarından dolayı aleyhlerine ceza davası getirilmişti. AİHM'ye yaptıkları başvuruda polisin Meclis'e giden yolu kapatma yetkisi olmadığını iddia ettiler ve Sözleşme'nin ifade ve toplantı özgürlüklerini düzenleyen 10. ve 11. maddelerinin ihlal edildiğini ileri sürdüler. AİHM başvuruların şikâyetlerini sadece 11. madde altında değerlendirmeyi uygun gördü. AİHM, Sözleşme'nin 11. maddesinde korunan toplantı ve gösteri özgürlüğüne müdahale eden önlemlerin Meclis'i korumak için alındığını, bunların yasaya uygun, orantılı ve demokratik bir toplumda suç işlenmesini önlemek amacıyla alındığı nedeniyle 11. maddenin ihlal edilmediği kararına vardı.²⁸

Ayrıca, KKTC'de "vicdani retçilerle" ilgili yasal düzenleme bulunmadığını şikâyet konusu yapmış olan iki başvuru AİHM gündeminde bulunmaktadır.²⁹ Bu başvurularda, seferberlik tatbikatına katılmadığından dolayı aleyhine ceza davası getirilmiş olup mahkûm edilen başvuruçular Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. (düşünce, vicdan ve din özgürlüğü) 13. (etkili başvuru hakkı) ve 14. (ayrımcılığın yasaklanması) maddelerinin ihlal edildiğini ileri sürmektedir. Söylemek gerek ki, AİHM "vicdani ret" hakkını tanımakta, emsal kararlarında bu hakkın ne olduğunu belirtmekte ve zorunlu askerlik yerine sivil görev yapılmasına olanak sağlayan yasal düzenleme yapılmasını gerekli kılmaktadır.³⁰

Bazı düşünceler

Mülkiyet başvuruları başta olmak üzere Kıbrıslı Türk ve Rumların Kıbrıs sorunundan kaynaklanan insan haklarının daha kalıcı bir şekilde uygulanması siyasi sorunların çözümüne bağlı görülmektedir. Taşınmaz Mal Komisyonu sadece bir ara çözümdür. Diğer taraftan, yukarıda belirtildiği gibi Kıbrıslı Türklerin taşınmaz mallarıyla ilgili Güney Kıbrıs Rum Mahkemelerinde

bulunduğunun saptanması durumunda yargılanmak üzere KKTC'ye vermesine *Güzelyurtlu* kararının engel teşkil etmemesi gerekir.

²⁷ *Michael Subarsky v. Turkey; Mehmet Sıtkı Uğraşın v. Turkey.*

²⁸ *İlksen Varoğlu Atik and Others v. Turkey.* Ne kadar ilginçtir ki KKTC'de sık sık yapılan eylem ve gösterilerle ilgili polisin yetkilerini konu alan bu karar haber bile olmamış, adeta görmezden gelinmiştir.

²⁹ *Murat Kanatlı v. Turkey; ve Haluk Selam Tufanlı v. Turkey.*

³⁰ *Bayatyan v. Armenia, 23459/03.*

hak arama imkânları yok denecek kadar azdır. Ancak, Kıbrıs sorununa bulunacak herhangi bir çözüm bizi 1974 öncesine götüremeyecektir.

Anlaşıldığına göre Rum yönetimi, KKTC’de kurulmuş bulunan Taşınmaz Mal Komisyonu’ndan dolayı duyduğu rahatsızlığın öcünü Kıbrıs’ın güneyinde mal bırakmış olan Kıbrıslı Türklerden almakta; diğer taraftan Taşınmaz Mal Komisyonu’nun etkin bir iç hukuk yolu olmadığına dair mücadelesini gerek AK Delegeler Komitesi, gerekse AİHM nezdinde kişisel başvurular marifetiyle sürdürmektedir. AİHM nezdinde bu mücadeleyi daha da ısrarlı bir şekilde sürdüreceğine dair bilgiler bize ulaşmaktadır. Kıbrıs uyuşmazlığına çözüm arayışları çerçevesinde mülkiyet sorununda bir anlaşmaya varılsa bile, bu gibi sorunların kısa bir sürede tamamıyla ortadan kalkacağı sanılmamakta, davalara başka forum ve formatta devam edebileceği düşünülmektedir.

Şimdiki durumda Kıbrıs’ta fiilen iki ayrı yönetimin mevcudiyeti göz önünde bulundurularak Kıbrıslı Türkler kendi yönetimlerinden kaynaklanan şikâyetleriyle ilgili olarak AİHM’ye yaptıkları başvurularda husumeti Türkiye aleyhine yönlendirmek zorunda kalmaya devam edeceklerdir. AİHS’nin Kıbrıs’ın Kuzey’inde de uygulanmasını sağlamak bakımından AİHM KKTC’yi Türkiye’nin bir “alt yönetimi” olarak nitelemiştir. Bunun amacı, daha çok, Kıbrıslı Rumların KKTC’den kaynaklanan insan hakları şikâyetleri konularında Türkiye aleyhine başvuru yapmalarına olanak sağlamaktır. Ancak, AİHM’nin icat ettiği “formül” Kıbrıslı Türkler açısından aynı şekilde hak arama yolu sağlamış oldu. Bu bağlamda, KKTC’de Türkiye’den ayrı bir hukuk sistemi ve mevzuat bulunduğu gerçeği kabul edilerek, KKTC’de uygulanan mevzuat başvurularda iç hukuk açısından dikkate alınabilmekte ve bunların insan hakları normlarına uygun çareler üretip üretmedikleri spesifik konularda AİHM’nin denetimine tabi tutulabilmektedir.

Ancak şimdilerde AİHM’nin kendi etkinliğine de gölge düşmektedir. Mahkeme ağır iş yükü nedeniyle, gündemini hafifletmek için farklı yöntemler arayışına girmiştir. Bu bağlamda, başta reddetmeyi uygun görmediği başvuruların taraflar arasında anlaşarak gündemden düşürülmesine ağırlık vermektedir. Bu amaçla ihtilafli süreç başlamadan önce taraflara belirli sürelerle dostane çözüme gitme fırsatı verildiği gibi, taraflara duruşmasız anlaşma sağlamaları amacıyla tek taraflı deklarasyon yapma fırsatı da verilmektedir.³¹ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun 1998 yılından itibaren kaldırılması ve yerine AİHM’nin tam yetkili bir yargı organı olarak oluşmasını takip eden ilk yıllarda Mahkeme’nin kabul edilir bulduğu başvuruları daha titizlikle incelemiş olduğu bilinmektedir.

AİHM bu gibi hususlarda yalnız dostane çözüm yöntemine ağırlık vermekle kalmamış ayrıca iç hukukun tüketilmesiyle ilgili kriterleri daha da katı bir şekilde uygulamaya yönelmiştir.

³¹ Şubat 2010’da gerçekleşen, AİHM’nin geleceği konusunda Interlaken Konferansı’nda tek taraflı deklarasyonların olası rolüne değinilmektedir

Bu bağlamda, iç hukukta çare üretebilen arabuluculuk kurumlarını, yargısal nitelikli veya idari nitelikli kurumları, AİHM'ye gitmeden önce, iç hukukta tüketilmesi zorunlu olan hukuk yolları olarak kabul etmeye yönelmiştir. Taşınmaz Mal Komisyonu bunun bir örneğidir ve amaçlandığı şekilde çalışması durumunda kendi yetki alanında AİHM'nin yükünü azaltabilmektedir.

İç hukukta da AİHM'ye ulaşılmadan önce tüketilmesi gereken bazı ek prosedürler kabul görmüştür. Bunlar iç hukukta bazen yarar sağlayabildiği gibi, hak arayışında oyalayıcı veya engel oluşturucu unsurlar olarak da görülmektedir. Bilindiği gibi Türkiye'de 1982 Anayasası'nda 2010 yılında yapılan bir değişiklikle yeni bir yargı yolu olarak Anayasa şikâyet kurumu Türk hukuk sistemine kazandırılmıştır. Buna göre AİHS kapsamındaki haklardan herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla herkes Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir.

Bizde de Anayasamızın kabulünden 29 yıl sonra Cumhuriyet Meclisi'nde kabul edilen ve 29 Haziran 2014 tarihinde halkoyuna sunulan fakat halkın onayını almamış olup yürürlüğe girmeyen “Anayasa Değişikliğine İlişkin Yasa”da böyle bir anayasa şikâyeti sisteminin getirilmesi öngörülmüştü. Ancak söz konusu sistem getirilmiş olsaydı Anayasa Mahkemesi'nde aşırı iş yoğunluğu nedeniyle yargıda gecikmeler olacağını tahmin etmek zor olmaması gerek.

Bir diğer örnek de yargıdaki gecikmelerle ilgili olarak kurulan tazminat komisyonlarıdır. Bu gibi prosedürler yargıdaki gecikmelerden dolayı doğrudan AİHM'ye başvuru yapılmasını engellemeyi ve geciken yargıyla ilgili konuları yine iç hukukta çözmeyi amaçlamaktadır.

Bir başka iç hukuk düzenlemesi de Türkiye'de AİHM'ye Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair 6384 sayılı Kanun'la getirilmiştir. 9 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe girmiş olan kanunla, yargılamanın aşırı uzun sürmesine ilişkin iddialar için yeni bir başvuru yolu oluşturulmuş ve devamlı olarak kapsamı geliştirilmektedir. Kanun, Türk Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun yürürlüğe girdiği 23 Eylül 2012 tarihinden önce AİHM'ye yapılmış olan bütün başvurulara uygulanmaktadır. Kanun, özellikle makul bir süre içerisinde sonuçlandırılmamış olan ceza hukuku, özel hukuk ve idare hukuku davalarında yargı kararlarının gecikmiş veya kısmen icra edilmemiş olduğu durumları kapsamaktadır. Bu amaçla zararların giderilmesi amacıyla bir Tazminat Komisyonu kurulmuştur. Kanunun kapsamı, Yasa Gücünde Kararnamelerle zaman zaman konu ve zaman bakımından genişletilmekte olmakla birlikte AİHM tarafından tüketilmesi gereken adeta genel bir iç hukuk yolu olarak kabul görmüştür. Kararnamelerle kapsamı genişletilen söz konusu hukuk yolunun şeffaflık ve öngörülebilirlik bakımından eleştiriye açık olduğu, hak arama bakımından kısıtlamalar getirdiği ve gecikmeleri daha da artırdığı söylenebilir.³²

Diğer yandan, KKTC'de Yüksek Mahkeme'nin yapmış olduğu 120/221 sayılı Hukuk Muhakemeleri (Değişiklik) Tüzüğü yargıda gecikmeleri farklı bir yöntemle düzenlemeyi

³² *Gümrükçüler ve Diğerleri / Türkiye Davası (9580/03)*

amaçlamaktadır. Örneğin, duruşma gününde hazır olmayan tarafa karşı bir takım yaptırımlar öngörülmekte, duruşmanın tamamlanmasından sonra verilecek kararlar ilgili süreler belirlenmekte ve elektronik ortamda dosyalama ve tebliğ yapılmasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

GKRY’de ise yargıda gecikmelere karşı AİHM’ye erişmeyi adeta engelleyen katı kurallar getirilmiştir. GKRY’nin getirmiş olduğu 2(I)2010 sayılı yasaya göre, Kaza Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme’de askıda olan, medeni hak ve yükümlülüklerin karara bağlanmasına ilişkin davalardaki gecikmeler ayrı bir dava sebebi oluşturmakta ve AİHM’ye gitmeden önce iç hukukta dava açma gerekliliği vardır. Bu şekilde açılan davalarda maddi ve manevi tazminat talep edilebilmektedir.

Yukarıda belirtilen örnekler, AİHS’nin özellikle 6. maddesi altında AİHM’ye verilen yetkilerin daraltılarak bunların tekrardan iç hukuka taşınması suretiyle ilgili hak ve özgürlüklerin büyük ölçüde AİHM güvenceleri dışında tutulması sonucunu doğurabileceğini göstermektedir, diye düşünüyorum. İnsan haklarının sağlanması açısından bunlar hep iyi mi olmuştur? Tartışılabilir.

Temmuz 2021.

(Güncelleme Ağustos 2022)